

Arbres genealògics

Tradicions i empelts:
què fem amb el cànon
disciplinari?

La construcció d'un cànon disciplinari, especialment en les arts i les humanitats, ens projecta des del present cap al passat, forjant una tradició i una identitat compartides que, ahora, obren horitzons de futur. No obstant això, sota una falsa imatge d'objectivitat, el cànon pot convertir-se en un llast reductor de les possibilitats creatives.

Per **Moira Pérez**

Imatge de la pàgina 60: «L'arbre de l'arquitectura», esquema de l'arquitecte britànic Banister Fletcher que il·lustrava el frontispici del seu llibre *A History of Architecture* (1896 i edicions successives).

«El cànon ens acompanya i ens acull, però també ens limita.»

En alguna biblioteca europea del segle XIV, un escriba aboca en un complex arbre genealògic grans quantitats d'informació i un notable talent artístic. Ha de donar compte de generacions i generacions de noms que van habitar aquestes parets, o altres, i per a això necessita prendre algunes decisions: com es pot mostrar la puresa del llinatge sense perdre la connexió amb aquest tronc robust que ha d'irradiar-se fins a les branques més ínfimes? Com es pot incorporar els qui s'integren en la família no per la sang, sinó per les núpcies? No és injust que les derivacions genealògiques posteriors —i, francament, una mica promíscues— estiguin més a prop del cel que els grans patriarques, enfonsats en la terra, als quals s'ha de retre homenatge?

Mentrestant, més enllà dels murs poblats, un pagès brega amb arbres, però d'una altra mena: la seva tasca per al dia és fer un tall curós a l'escorça dels fruiters i empeltar-hi un brot d'una altra planta més jove. Un brot que ha estat cuidant des de l'hivern passat perquè ara pugui prosperar en el seu nou peu. Les preguntes que es fa aquest pagès davant aquest arbre són molt diferents de les del seu desconegut correllionari: com pot aconseguir que la planta es multipliqui i floreixi cada vegada més? Com pot aconseguir aquesta òptima circulació entre arrels, tronc i branques perquè l'arbre resisteixi i prosperi guanyant força amb la suma d'aquelles diferències?

Puresa i glòria que s'irradia des del passat; mescla i multiplicació de possibilitats que es projecten cap al futur: heus ací dos models distints, en molts sentits contraposats, de com ens relacionem amb un altre arbre, el de la història de la nostra cultura. En les humanitats i les arts, el cànon —el conjunt de persones i obres consagrades en un cert moment com a imprescindibles— sol ser vist com un arbre genealògic dels que ens van precedir, sobre les espatlles dels quals treballem. Molts miren el seu tronc amb la nostàlgia d'allò que irremeiablement decaurà; altres esperen tirar-lo a terra perquè consideren que només així podran florir noves espècies. En aquest breu assaig em proposo explorar algunes dimensions de com és, i com podria ser, el nostre vincle amb el cànon

com a arbre —genealògic, empeltat o d'alguna altra mena—. Intentaré anar més enllà de les lectures dicotòmiques per poder considerar distintes formes en les quals el cànon ens acompanya i ens acull, però també ens limita, i veure com podem fer-lo florir.

*

Construïm i reproduïm el cànon mitjançant distintes pràctiques culturals, algunes de deliberades, altres de gairebé automàtiques o fins i tot algunes d'una mica coercitives. En qualsevol cas, el resultat pot servir per reconèixer-nos com a part d'una comunitat, defensar la seva especificitat i entaular (o no) diàlegs amb els nostres semblants. A través del cànon forgem la història que ens antecedeix i en aquest mateix acte passem a formar-ne (alguna) part. És així com comunitat, identitat i pràctiques cristal·litzen mitjançant la construcció d'un arbre genealògic des del present cap al passat. No sorprendrem a ningú si diem que els cànons disciplinaris, com els arbres genealògics, lluny de constituir una descripció objectiva i evident, són més aviat «pseudohistòries» (Connell, 2019: 352). Però el que a vegades oblidem és que aquestes pseudohistòries ens permeten, entre altres coses, reafirmar el que desitgem ser avui mitjançant l'elecció retrospectiva d'avantpassats, que seran ubicats en diferents llocs de l'arbre, per sota o abans de la nostra arribada, no per una característica que els és intrínseca, sinó pels interessos que ens mouen en el present. Així, mitjançant el truc d'una causalitat figural tramada des del present cap al passat, els subjectes poden definir com construeixen la seva identitat a través de l'elecció dels qui haurien forjat el camí per arribar fins on som avui. Els subjectes es perceben com el compliment de la figura amb la qual s'identifiquen en el passat i construeixen la «tradició» des d'«una efectiva relació figura-compliment-figura, una relació genealògica de successives expropiacions» (White, 2010: 39). Cada nou element que agreguem al nostre arbre genealògic no només redefineix aquest mateix element, sinó que també ens redefineix a nosaltres: com que som el compliment d'aquella

figura, adoptem les seves característiques (o les que elegim) i legitimem la nostra realitat com a hereus d'aquella. La (re)producció del cànon i les comunitats constituïdes per aquesta no només «contribueixen a produir una visió compartida [...] del que va succeir en el passat», sinó també «del que ha de succeir en el futur» (Hemings, 2011: 162),¹ i del lloc que hi ocuparà qui parla. Construïm així el que Jorge Gracia descrivia com «una estructura familiar no fundada en una descendència genètica, sinó intel·lectual, que al seu torn es funda en pràctiques que han estat transmeses i modificades dins del context familiar» (2010: 29). El cànon, aleshores, ens projecta cap a un futur imaginat i produït en aquest mateix imaginar.

✱

Però quins futurs habiliten i quins obturen els nostres cànon? Sens dubte, construir col·lectivament el nostre arbre genealògic és una noble forma de reconeixement i de constitució de comunitats de pertinença. Ara bé, també pot convertir-se en un instrument de jerarquització i d'exclusió, quan el seu ideal està en la «puresa» del llinatge que no vol contaminar-se amb empelts. Si considerem el cànon i els seus dispositius associats —des de referències bibliogràfiques fins a exposicions, des de llistes de «les 1.000 pel·lícules que has de veure abans de morir» fins a plans d'estudis— com a pràctiques de reconeixement, preguntar a qui incloem en el cànon implica considerar a qui reconeixem —i a qui no— com a part de la nostra identitat, passat i futur. I bé sabem que aquest arbre genealògic no és aliè als prejudicis que afecten totes les relacions socials —potser fins i tot sigui un dels seus exemples més paradigmàtics—. El colonialisme, l'androcentrisme, el cissexisme i el capacitisme són tan sols algunes de les matrius que organitzen aquella divisió internacional del treball intel·lectual, com es distribueixen col·lectius sencers en l'un o l'altre bàndol de la distinció entre subjectes i objectes de coneixement, i com tot això es plasma en aquest arbre que busca, sota una poc dissimilada capa d'objectivitat, mantenir la seva puresa d'estirp. En aquests casos, les figuracions del nostre arbre ge-

nealògic, en lloc de servir per a l'obertura d'altres futurs, redueixen l'horitzó de possibilitats de diàleg i creació i, a conseqüència d'això, dels mons possibles que conformem a través d'ells.

És clar que aquest procés no adopta la mateixa forma en qualsevol context. Mentre que en els grans centres de reconeixement cultural del nord global es desconeix el que hi ha més enllà de les seves fronteres, o es practica l'al·locronisme² llançant tota creació aliena cap a un passat distant, des del sud mantenim una estranya relació amb el cànon: no hi figurem, probablement mai no ho farem, però de tota manera el considerem nostre, i per això mateix aprenem a retre-li homenatge des de ben aviat. És així com utilitzem la constitució retrospectiva d'avantpassats per ubicar-nos d'esquena als nostres territoris, colors i formes de vida, mirant cap a un nord que no ens mira. Potser la filosofia estigui entre els exemples més tristos d'això: tal com reflexionava Eduardo Rabossi, qui reproduceix el cànon hegemònic des de la perifèria «sap o pot saber qui són els seus progenitors, però els nega perquè els considera indignes del seu reconeixement: no els té en compte, ni els llegeix, ni tan sols li interessen els seus defectes o les seves limitacions; per a ell, el passat filosòfic propi no existeix» (Rabossi, 2008: 103). En lloc seu, construeix una cuidada autobiografia que li permet ser compliment de figures llunyanes en l'espai —i amb freqüència també en el temps— i practicar la seva tasca com a glosa, comentari o imitació. Això significa, no obstant, que mai no tindrà un lloc en aquest arbre genealògic: els seus pares o mares adoptius ni tan sols saben que existeix (Hurtado, 1999; Rabossi, 2008), i els seus pares continuen, com ell, cultivant un diàleg truncat amb el nord.

A través de la producció i la reproducció d'un cànon, mostrem certs personatges, obres i corrents del passat com les figures de les quals anhelem ser compliment; ens constituïm com a part d'una comunitat, establim les bases per a un diàleg i un intercanvi entre semblants, i configurem les característiques de la disciplina (els seus temes, problemes, tècniques, preguntes); dissenyem l'arbre i definim qui hi té un lloc, qui no, què ocupa el centre de

l'escena i què, la perifèria. Amb freqüència, en lloc de servir per a l'obertura de nous mons possibles, les figuracions que construïm a través del nostre cànon produeixen una reducció de les possibilitats del pensament i la creació i, a conseqüència d'això, dels futurs que conformem a través d'ells. Però això no ha de ser necessàriament així: si alguna cosa ens ensenya la pràctica de l'empelt, és que la combinació d'una planta amb altres pot multiplicar-la, fer-la més forta i resistent, augmentar i millorar les seves flors i fruits, entre moltes altres coses. Per ventura la saviesa d'aquell pagès —i la de molts altres fins als nostres dies— pot ajudar-nos a reavaluar el nostre propi arbre genealògic, i les ansietats que ens provoquen els seus encreuaments? El cànon també pot ser un arbre com el seu: un experiment de brots, esqueixos i combinacions, en el qual avancem una mica a les palpenes i una mica aprenent dels qui ho han intentat abans. Mirant-nos també entre nosaltres, i mirant al sud. ●

Notes

- 1 Totes les traduccions de les citacions són de l'autora.
- 2 Johannes Fabian (2014) proposa el terme «al·locronisme» per exposar la manera com la ciència antropològica distribueix els subjectes i les cultures en temps diferents des d'un paràmetre occidental. Malgrat que les cultures enteses com a «Altres», objectes predilectes de l'antropologia, estan empíricament presents a la mateixa època que l'«U», des del punt de vista teòric són configurades per existir només en un passat que és definit en oposició al present d'«Occident».

Bibliografia

- CONNELL, Raewyn (2019). «Canons and Colonies: The Global Trajectory of Sociology». *Estudios Históricos*, vol. 32, núm. 67 (maig-agost), pàg. 349-367.
- FABIAN, Johannes (2014). *Time and the Other. How Anthropology Makes its Object*. Nova York: Columbia University Press.
- GRACIA, Jorge J. (2010). «Cánones filosóficos y tradiciones filosóficas. El caso de la filosofía latinoamericana». *Análisis Filosófico*, vol. 30, núm. 1 (maig), pàg. 17-34.
- HEMMINGS, Clare (2011). *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham: Duke University Press.
- HURTADO, Guillermo (1999). «Routledge Encyclopedia of Philosophy, 1998». *Diánoia*, vol. 45, núm. 45 (gener), pàg. 227-234.
- RABOSI, Eduardo A. (2008). *En el comienzo Dios creó el canon: Biblia berolinensis*. Buenos Aires: Gedisa.
- WHITE, Hayden (2010). «La historia literaria de Auerbach». A: *Ficción histórica, historia ficcional y realidad histórica*. Buenos Aires: Prometeo.

